УДК 804.0-3(03)

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОТЕНЦІЙНОГО СЛОВНИКА (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Шапкіна О.М, к. пед. н., доцент

Запорізький державний університет

Як відомо, навчання іноземній мові проводиться на строго відібраному мовному матеріалі. Сам принцип науково обгрунтованого і раціонально відібраного мовного мінімуму створює визначений резерв і потенцію для того, щоб учні у своїй практичній діяльності змогли самостійно користатися визначеним колом невивчених явищ. Таким чином, необхідність розширення обсягу мовного матеріалу при читанні для більш повного його розуміння з одного боку, і можливість учнів самостійно зрозуміти визначені, раніше не вивчені явища, користуючись спеціальними прийомами для їхнього розкриття, з іншого боку, викликали проблему потенційного словника.

В останні десятиріччя проблемі розширення потенційного словника (ПС) було присвячено багато досліджень [1;2;3;4].Вони свідчать про те, що учні можуть розуміти сотні і тисячі невивчених лексичних одиниць, користуючись спеціальними прийомами для їхнього розкриття. Однак учні можуть розуміти не всякі невивчені лексичні одиниці, а тільки такі значення яких так чи інакше мотивовано.

Лексичні одиниці, умотивованість яких є передумовою для їхньої семантичної виводимості, у методиці відносять до потенційного словника.

Це велика кількість інтернаціональних, похідних, конвертованих, складних, багатозначних слів і фразеологічних одиниць [2].

Що стосується французької мови, мало досліджені такі джерела потенційного словника як складні слова і фразеологічні одиниці.

Дана стаття розглядає проблему потенційного словника школяра на основі невивчених фразеологічних одиниць.

Фразеологічні одиниці (ФО) значною мірою впливають на розуміння тексту, оскільки вони дуже уживані у французькій мові. Причому, широке поширення фразеологічних одиниць відзначається у всіх стилях мови. Яскравим підтвердженням широкої уживаності фразеологічних одиниць у французькій мові може бути висловлення французького лінгвіста Жана Марузо: « Ми можемо констатувати, що французька мова складається з ФО в такому ж ступені, як зі слів » [5].

Методисти також затверджують, що практично неможливо говорити, читати і розуміти французьку мову, не знаючи фразеології [6,3] .

Висока питома вага ФО в складі словника, їхня широка уживаність у всіх стилях мови обумовлюють необхідність проведення спеціальної методичної роботи для їхнього розпізнавання і розуміння при читанні.

При віднесенні фразеологічних одиниць до ПС ми виходимо з їхньої лінгвістичної природи, тобто з того, що більшість фразеологічних одиниць французької мови мотивовані .

Фразеологічна одиниця - це окремо оформлене сполучення, яке складається з двох і більш слів, що мають цілісне значення. Слова, що входять до складу фразеологічних одиниць, називаються компонентами. Фразеологічні одиниці є предметом вивчення науки – фразеології.

Вперше в історії мовознавства теоретичне осмислення фразеологічних явищ одержало в роботі швейцарського лінгвіста Шарля Баллі.

Ш. Баллі розглядав фразеологічні одиниці (locution phraséologique) як стійке словосполучення з різним ступенем спаяності компонентів. Він розрізняв зовнішні і внутрішні ознаки цих оборотів, причому під першими розумів їхні структурні особливості, а під другими – семантичні.

Питання фразеології розглядаються в працях французького вченого Ж. Марузо [5].

Проблеми фразеології як лінгвістичної дисципліни були поставлені в роботах російського вченого В.В. Виноградова [7]. Академік В.В. Виноградов бачив сутність фразеологічної одиниці в її стійкості, що він

розглядав як результат лексико-семантичних особливостей слів, що складають дане словосполучення. Висунута В.В. Виноградовим класифікація фразеологічних одиниць включає:

- фразеологічні сполучення, для яких характерно те, що їхні лексичні компоненти відчуваються як окремі, що мають своє особливе значення, слова;

- фразеологічні єдності, що є семантично неподільними, але з мотивованим значенням.

- фразеологічні зрощення, що є семантично неподільними, нерозкладними, значення яких невиведено зі значення слів-компонентів.

А. Г. Назарян виділяє 5 особливостей фразеологічних одиниць у французькій мові:

- фразеологічна одиниця є складним роздільнооформленим мовним утворенням, що складається з 2^{x} чи більш компонентів.

- фразеологічна одиниця характеризується стійкістю лексичного складу.

- фразеологічна одиниця не створюється в мові що говорить, а відтворюється в готовому виді.

- фразеологічним одиницям властива регулярна вживаність.

фразеологічна одиниця володіє «особливою семантичною структурою, властивої тільки їй як роздільнооформленим одиниці мови» [8, 44].

Залежно від компонентів, що складають фразеологічну одиницю, вони розділяються на наступні типи: субстантивні (l'orde du jour, la guerre froide, le coup de chapeau); адвербіальні (tete a tete, vis a vis, de temps en temps); компаративні (joli comme le jour, silencieux comme la tombe, manger comme quatre); приказковий фразеологізм (A cheval donne on ne regarde pas la bouche, le malheur cherche le malheur);дієслівні фразеологічні одиниці (avoir chaud, prendre froid, mettre en marche, avoir raison').

У зв'язку з величезною кількістю ФО, що по зазначених ознаках можуть бути віднесені до потенційного словника, ми зупинимося тільки на розгляді однієї структурної групи – дієслівних фразеологічних одиниць з усіх структурних типів це найпоширеніший;

Дієслівні фразеологічні одиниці (ДФО) – це роздільнооформлені комплекси, що складаються з 2х і більш словосполучень, фіксовані у своєму значенні, складі, структурі, що відрізняються стійкістю зв'язку компонентів, семантичною цілісністю, у яких ведучим компонентом є дієслово.

Аналіз ДФО показав, що вони відрізняються в тім чи іншому ступені умотивованістю.

У лінгвістиці умотивованість визначається як виводимість загального значення лексичної одиниці зі значень складових її компонентів.

Дослідження текстів для читання вказує на велику поширеність ДФО, особливо в художній літературі. Це поставило перед нами задачу дослідження можливості їхнього розуміння. З цією метою ми провели спостереження за процесом читання в $10^{му}$ класі. Проведені нами спостереження показали, що учні розуміють 25% - 30% ДФО.

Установити причину нерозуміння більшості ДФО, що відносяться до потенційного словника, методом спостережень нам не вдалося. Тому наступним етапом нашої роботи був розгляд факторів, що впливають на виводимість ДФО і встановлення рівнів труднощі розуміння.

У результаті досліджених нами лінгвістичних і психологічних передумов, що забезпечують можливість розширення потенційного словника, а також у результаті спеціального спостереження за процесом читання, нами був установлений комплекс факторів, що впливають на розуміння ДФО.Такими факторами є міжмовна і внутрімовна умотивованість.

Умотивованість визначається як виводимість загального значення ДФО зі значень складових її компонентів. Така умотивованість називається внутрімовною. Але ФО можуть бути мотивовані і через рідну мову, тобто вони можуть знаходитися у відношенні повної чи часткової значеннєвої й образної відповідності рідній мові. Таку умотивованість називають міжмовною.

Розглянемо кожен вид умотивованості. Як було відзначено, ФО складається з компонентів, що утворять внутрішню форму даного стійкого сполучення. Залежність між компонентами ФО є найважливішою характеристикою її лексичного складу. Від неї залежить умотивованість, тобто виводимість фразеологічної одиниці.
У залежності від того, наскільки загальне значення ФО співвідносно зі значенням її компонентів і як

співвідносно, можна говорити про повну умотивованість, часткову умотивованість чи неумотивованість.

Фразеологічну одиницю можна вважати цілком мотивованою, якщо її компоненти вживаються в прямому номінативному значенні: avoir le temps, demander pardon, avoir l'importance, avoir l'habitude і т.д.Загальне значення таких ДФО легко виведене на основі знання значень слів-компонентів, що входять до неї.

Фразеологічна одиниця вважається частково мотивованою, якщо один з компонентів володіє номінативно – похідним чи фразеологічно зв'язаним значенням. Виводимість загального значення таких фразеологічних одиниць залежить від того, як співвідносяться номинативно – похідне значення з прямим значенням, відомим учням. При цьому ми виходимо з того, що словник-мінімум школяра включає слова в прямому номінативному значенні.

а) Номінативно – похідне значення може бути тісно зв'язане з прямим номінативним значенням, тобто виступає як «сумісне», супідрядне стосовно прямого значення [9]. Загальне значення таких ФО має ускладнену виводимість: se mettre en colere, couper la parole, mettre en liberté, mettre fin, faire la guerre, prendre forme.

б) Номінативно – похідне значення одного з компонентів фразеологічної одиниці може бути менш тісно зв'язане з прямим номінативної, тобто воно виступає як «несумісне», «несупідрядне» стосовно прямого номінативного значення: prendre froid, mettre en faute, couper les ponts, rendre compte.

Сюди ж ми відносимо ФО, обидва компоненти яких мають переосмислене значення або ж загальне значення яких мають переосмислене значення, непорівнянне зі значенням компонентів: faire la queue, prendre large, prendre corps, tenir compte, prendre des notes. Такі ФО мають складну виводимість.

Фразеологічна одиниця вважається невмотивованою, якщо її компоненти втрачають категоріальні властивості слова, тобто загальне значення таких одиниць не зв'язано зі значенням слів – компонентів, що входять у її склад: avoir beau – дарма, tenir tête – протистояти, faire face – дутися, faire la tête – пробовкатися. Загальне значення таких ФО не може бути виведене зі значень її компонентів.

Фразеологічні одиниці можуть бути мотивовані через рідну мову. Зіставляючи фразеологічні одиниці французької і української мов, лінгвісти виділяють наступні види співвідношень: еквівалентні, під якими розуміється повна значеннєва й образна відповідність двох мов (українській/російській – французькій): tuer le temps, avoir lieur, avoir le temps, perdre courage, avoir l'habitude, адекватні, під якими розуміються відносини повної змістовної і частково образної відповідності двох мов: jeter l'argent par la fenêtre, laver le linge sale en famille; нульові, під якими розуміються відносини повної образної невідповідності [10]: faire la tête, avoir beau, faire la cour, faire face.

Фразеологічну одиницю можна вважати цілком мотивованою на основі рідної мови при відношенні повної значеннєвої й образної відповідності. Перекладний еквівалент кожного компонента фразеологічної одиниці французької мови точно відповідає значенню кореспондуючого слова в рідній мові: demander pardon, perdre courage, avoir lieu,avoir l'importance, prendre parole. Такі ФО мають просту виводимість.

Фразеологічну одиницю можна вважати частково мотивованою через рідну мову при відносинах повної значеннєвої і частково образної відповідності: laver le linge sale en famille, jefer l'argent par la fenêtre. Такі ФО мають складну виводимість.

Фразеологічну одиницю варто вважати невмотивованою при відсутності значеннєвої й образної відповідності рідній мові: faire la tête.

У тексті обидва типи умотивованості виступають у взаємодії. З огляду на типи умотивованості, можна припустити, що ДФО представляють різні рівні труднощів розуміння.

До першого рівня труднощів віднесені фразеологічні одиниці, що володіють повною внутрімовною і міжмовною умотивованістю: avoir du courage, tuer le temps, prendre le taxi.

До другого рівня труднощів розуміння відносяться фразеологічні одиниці, що володіють повної внутрімовною і частково міжмовною умотивованістю, чи частково внутрімовною і повною міжмовною умотивованістю: mettre en marche, porter l'intérêt,avoir chaud, avoir froid.

До третього рівня труднощів розуміння ми відносимо фразеологічні одиниці, що володіють частково внутрімовною і частково міжмовною умотивованістю: mettre en faulte, mettre au point, venir au monde,prendre un mauvais tour.

До четвертого рівня труднощів розуміння ми відносимо фразеологічні одиниці, що володіють частково внутрімовною умотивованістю і нульовою міжмовною умотивованістю: prendre le large, tenir compte.

До п'ятого рівня труднощів розуміння відносяться невмотивовані фразеологічні одиниці, що володіють негативною виводимістю: faire face, faire la tete, avoir beau.

Таким чином, ми виділили різні рівні труднощів розуміння фразеологічних одиниць у залежності від ступеня їхньої умотивованості.

Повна умотивованість ФО забезпечує їхнє розуміння на основі лінійної виводимості кожного компонента ФО. Це виключає необхідність спеціальної роботи над ними.

Часткова умотивованість ФО припускає наявність у учнів ряду умілостей по дешифруванню таких одиниць. При цьому необхідно звернути увагу на те, що умотивованість ЛО ще не означає її дешифрування, що саме поняття «умотивованість » залежить від ступеня освіченості, від ступеня навченості

Негативна умотивованість (5-й рівень) відносить дані ФО до розряду ідіом, що невиведені. Вони не можуть бути зрозумілі учнем, отже, їхнє віднесення до потенційного словника неправомірно. Крім 1^{й} і 5^{й} рівнів ми пропонуємо методику роботи з навчання учнів прийомам розуміння невивчених ДФО II - IV рівнів труднощів. Для більшої зручності, ми умовно позначимо II рівень, як рівень із простою виводимістю. У нашій методиці навчання він буде представлений, як 1^{й} рівень; III рівень назвемо рівнем з ускладненою виводимістю. У нашій методиці це буде 2ий рівень і IV рівень назвемо рівнем зі складною виводимістю. У нашій методиці це буде 3^{й} рівень. Таким чином, ми виділяємо 3 рівні труднощів: проста виводимість загального значення ДФО - перший рівень; ускладнена виводимість загального значення ДФО - другий рівень; складна виводимість загального значення ДФО-третій рівень.

Методика робти над кожним рінем неоднакова і є предметом особливого розгляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колесник И.И. Некоторые приемы обучения чтению без словаря научно-популярной и политической литературы: (В связи с пониманием слов, имеющих общие корни в английском ирсском языках): Автор. дис... канд. пед. наук. – М., 1965 – 19с
2. Шапкина А.Н. Расширение потенциального словарного запаса на основае многозначности для чтения текста на французском языке (старший этап средней школы). Дис... канд. пед. наук. - К., 1979. – 158 с.
3. Волкова Г.К.Расширение потенциального словарного запаса школьников на основе глагольных устойчивых сочетаний. Дис... канд. пед. наук. – К., 1988. – 350 с.
4. Мокреева Н.Г. Обучение пониманию неизученных слов при чтении : Автореф. дис... канд. пед. наук. – М., 1970.- 23с.
5. Marouzeau J. Precis de stylistique française. – Paris, 1958 – 170p.
6. Слинкина В.И. Методика обучения фразеологии французского языка на втором курсе факультета иностранных языков. – Автор. дис... канд. пед. Наук. – М, 1971, -32 с.
7. Виноградова В.В. Лексикология и лексикография. – М.: Наука, 1977. – 321 с.
8. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка. – М.: Высш. шк., 1976 – 318с
9. Арнольд И.И. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика ее исследования. – Л.: Просвещение. – 1966. – 192с.
10. Мосяков А.Е. Стилистические функции фразеологических единиц: Автор. дис... канд. пед. наук. М., 1971. – 28с.